

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ

PROBLEMAL ASPECTS OF MEDIATION IMPLEMENTATION AND CONDUCT IN UKRAINE

Косяченко К.Е., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Здійснення в українському суспільстві глибоких економічних, політичних, державно-правових та інших змін одночасно характеризується значним посиленням соціально-правової нестабільності та виникненням величезної кількості конфліктів у правовій сфері, багато з яких роками залишаються невирішеними, навіть судами. Традиційно захист порушених прав і охоронюваних законом інтересів здійснюється судами, які організовуються і фінансуються державою. Але сучасне правосуддя при багатьох очевидних перевагах має і ряд недоліків: велика завантаженість судів, тривалість і складність судочинства, значні судові витрати, не відпрацьований механізм досягнення змагальності і рівності сторін у процесі, гласність судового розгляду у деяких випадках призводить до розголошення конфіденційної інформації, критерії справедливості вирішення спору знаходяться в юридичній площині і часто не збігаються з уявленнями про справедливість людей, які не мають юридичної підготовки, тому дуже часто рішення суду залишають негативну реакцію у сторін, в результаті конфлікт припиняється силовим рішенням, але не вирішується, у зв'язку з чим акти правосуддя не завжди належно виконуються.

Рано або пізно у кожному суспільстві, великому чи малому, виникають конфлікти та спори. Для того, щоб зберегти добробут спільноти, такі конфлікти вирішуються в певний спосіб. Часто буває так, що одна зі сторін просто поступається, або починає процес оскарження чи переговорів, або звертається до суду, коли всі вищеперераховані способи не дали результату. Порівняно новим варіантом у цій сфері є медіація.

За умов розвиненої економічної свободи, ділового співробітництва суб'єкти правовідносин все більше зацікавлені у гнучких, оперативних формах врегулювання спорів, а не у тривалій, дорогій судовій процедурі. Саме тому інститут медіації здатний стати ефективним та дієвим засобом у розв'язанні правових спорів та стане повноцінним механізмом у цілісній системі альтернативних способів вирішення спорів.

Ключові слова: медіатор, медіація, альтернативний спосіб вирішення спорів, процедура примирення, досудове врегулювання спорів.

The implementation of profound economic, political, state-legal and other changes in Ukrainian society is simultaneously characterized by a significant increase in socio-legal instability and the emergence of a huge number of conflicts in the legal sphere, many of which remain unresolved, even by courts. Traditionally, the protection of violated rights and legally protected interests is carried out by courts organized and financed by the state.

But modern justice with many obvious advantages has a number of disadvantages: high workload of courts, length and complexity of proceedings, significant court costs, undeveloped mechanism for adversarial proceedings and equality of arms, publicity of the trial in some cases leads to disclosure of confidential information, fairness. Dispute resolution is in the legal field and often does not coincide with the notions of human justice, who do not have legal training, so very often court decisions leave a negative reaction on the part of the parties, as a result the conflict is terminated by force, but not resolved, and therefore justice is not always properly enforced.

Sooner or later, conflicts and disputes arise in every society, large or small. In order to preserve the well-being of the community, such conflicts are resolved in a certain way. It often happens that one of the parties simply gives in, or starts an appeal or negotiation process, or goes to court when all the above methods have not yielded results. Mediation is a relatively new option in this area.

With developed economic freedom and business cooperation, the subjects of legal relations are increasingly interested in flexible, operational forms of dispute resolution, rather than long, expensive litigation. That is why the institution of mediation is able to become an effective and efficient means of resolving legal disputes and will become a full-fledged mechanism in a holistic system of alternative dispute resolution.

Key words: mediator, mediation, alternative dispute resolution, conciliation procedure, pre-trial dispute resolution.

Медіація (від лат. *mediatio*) – це процес переговорів, який здійснюється за допомогою незалежного нейтрального кваліфікованого посередника – медіатора. Медіатор надає сторонам спору допомогу в аналізі конфліктної ситуації таким чином, щоб вони мали змогу самостійно обрати такий спосіб вирішення суперечки, який відповідатиме інтересам обох сторін. При цьому посередник безпосередньо не приймає рішення щодо вирішення конфлікту, а лише сприяє сторонам у досягненні згоди та оформленні її документально (медіаційною угодою). Тобто, медіація являє собою засіб вирішення спору без участі судді, тим самим спрямована на ліквідацію конфлікту, шляхом досягнення компромісу між сторонами.

Ц. Шамлікашвілі пропонує наступне визначення медіації: «медіація – це альтернативна форма вирішення спорів, що дозволяє знайти життєздатне рішення, яке максимально задовольняє потреби конфліктуючих». При цьому Ц. Шамлікашвілі також звертає увагу на те, що хід медіації може змінюватися із врахуванням потреб сторін [1, с. 237].

Медіатор, який здійснюватиме процедуру медіації, повинен володіти вмінням усунення конфліктів і мати знання, не лише у сфері права, а й у таких сферах, як психологія, соціологія, педагогіка, які є необхідними для її проведення. Також визначаються професійні права та обов'язки

медіатора, підстави дисциплінарної відповідальності та види дисциплінарних стягнень, оплата праці, соціальне та пенсійне забезпечення, порядок оподаткування доходів медіаторів.

А. Вишнеvsька вказує, що медіація – це процес, в якому нейтральна третя сторона – медіатор – допомагає вирішити предмет спору і своїми діями сприяє виробленню добровільного правильного рішення між конфліктуючими сторонами, полегшує процес взаєморозуміння позицій та інтересів, фокусує сторони на їх інтересах і шукає продуктивне вирішення проблеми, надаючи можливість сторонам прийти до взаємної згоди [2, с. 163].

Одним із основних положень законопроекту є визначення організаційної форми діяльності медіаторів. Організаційною формою здійснення процедури медіації є об'єднання медіаторів, яке є професійною громадською неприбутковою організацією, що можуть утворювати виключно медіатори. У свою чергу об'єднання медіаторів утворюють Спілку медіаторів, метою якої є здійснення захисту професійних прав медіаторів, забезпечення професійного незалежного контролю та створення системи підвищення кваліфікації медіаторів.

Альтернативні способи вирішення конфліктів, які знайшли своє закріплення на міжнародно-правовому рівні,

викликають особливий науковий інтерес в українських правознавців, оскільки вітчизняне правосуддя поступово починає відходити від радянської позитивістської спадщини і шукати нові шляхи врегулювання правових спорів, які б змогли зняти навантаження із судових органів. Однак як новий невластивий для України правовий інститут медіація поки не набула поширення в нашому суспільстві.

На думку науковця О. Кронди, «відмінною рисою процедури медіації як процедури вирішення спорів є її мета, яка полягає у досягненні добровільного та узгодженого результату, а також відсутність повноважень у того, хто проводить процедуру медіації, не нав'язування будь-якого обов'язкового до виконання рішення спору сторонам» [3, с. 30]. В ідеалі процедура медіації є творчим і гнучким процесом, який передбачає конфіденційність, пряму участь сторін спору в його вирішенні, а також контроль з їхнього боку, що підвищує рівень самостійності сторін.

Хоча нині Україна перебуває на етапі формування вітчизняної моделі відновного правосуддя, вже з упевненістю можна констатувати, що необхідність запровадження інституту примирення (медіації) у вітчизняній системі права підтримує широке коло фахівців. Така підтримка ґрунтується, насамперед, на позитивних результатах практики застосування інституту примирення у багатьох країнах світу, що свідчать про його ефективність.

Під час процедури медіації сторони, що беруть участь у конфлікті, самостійно досягають взаємовигідного рішення, спираючись на досвід, знання і вміння медіатора. Згода щодо прийняття рішення повністю залежить від волі осіб-учасників спору. В усьому світі медіація ґрунтується на принципах добровільності, конфіденційності, взаємоповаги, рівноправності сторін, нейтральності і неупередженості медіатора, прозорості процедури.

Варто зазначити, що застосування медіації притаманне не лише правовій сфері, а застосовується у багатьох сферах суспільного життя. Саме тому за сферами врегулювання конфлікту можна виокремити: медіацію у трудових, сімейних, шкільних, міжнародних, міжкультурних, громадських конфліктах; посередництво між злочинцем і жертвою (відновне правосуддя); медіацію у конфліктах медичної, екологічної, культурної сферах життєдіяльності людини [4, с. 21].

Сьогодні, в період особливо високої правової невизначеності, змін і недостатньої розробки юридичних нормативів, використання процедури медіації не тільки полегшить вирішення проблеми, а й забезпечить значне моральне задоволення усіх учасників. Ці аспекти медіації надзвичайно важливі для юристів, оскільки вони постійно зазнають ризику професійної деформації. З одного боку, поширення практики застосування медіації в Україні ускладнюється наявністю в нашій культурі установки на вирішення проблеми з позиції сили чи влади та уникнення особистої відповідальності за те, що відбувається, тенденції шукати винного ззовні. З іншого боку, в нашій державі медіація має доволі сприятливе підґрунтя внаслідок такої особливості української самосвідомості, як велика значимість взаємовідносин між людьми [5, с. 28].

Щодо того, як запроваджувати медіацію в національний механізм захисту, то наразі домінують дві концепції. Перша – це концепція судової медіації, відповідно до якої остання повинна стати складовим елементом процесуальної процедури. Представники другої концепції стверджують, що медіація повинна бути автономним способом вирішення правових спорів і, за прикладом третейського

судочинства, функціонувати паралельно зі судовим процесом, а в ідеалі – передувати йому. Такий задум покладено в основу діяльності медіаторних груп, які вже функціонують в Україні [6, с. 182].

Центральним питанням введення медіації в цивільний процес є можливість її застосування як до початку судового процесу, так і під час його проведення. Ст. 21 Закону містить положення про те, що суди на будь-якій стадії судового процесу можуть рекомендувати сторонам у справі звернутися до процедури медіації для вирішення спору в позасудовому порядку. На нашу думку, ця норма є загальною та потребує детальнішої регламентації, адже вона не розв'язує наступні питання: у разі звернення до медіації під час судового процесу, що відбувається з останнім; чи можуть сторони у разі невдоволеності медіаційною процедурою повернутись до судового провадження знову; чи можуть сторони декілька разів звертатись до медіаційної процедури і як це вплине на судовий процес; можливість відмови сторони від медіаційної процедури після її початку [7].

Упущенням даного Закону є й те, що він не визначає модель медіації – публічну чи приватну. Хоча в законодавстві більшості держав вказується саме на її приватний характер. Медіацію можуть здійснювати як державні, так і приватні медіатори, а головним залишається дотримання ними вимог законодавства та реєстрація у Єдиному реєстрі медіаторів України. Закон передбачав наявність такого реєстру, проте проблемним залишається питання ведення його Верховним Судом через постійну завантаженість останнього. Ми пропонуємо іншого суб'єкта ведення Єдиного реєстру медіаторів України, яким має бути спеціально утворений орган Міністерства юстиції.

Отже, роблячи висновки, можна сказати, що у сучасних умовах відновлення, якісного оновлення сфери, альтернативної правосуддю, її розвиток з урахуванням назрілих вимог економічного та соціального життя, досвіду інших держав є не тільки необхідним, але і можливим. До такого висновку приводить наявність наступних передумов (умов), що об'єктивно існують у нашій країні: недоліки вітчизняного правосуддя; усвідомлення потреби у створенні альтернативної системи, активізація практики і зародження так званого громадського «руху за альтернативне вирішення спорів»; наявність теоретичних розробок у досліджуваній сфері; тенденції сучасного законодавства, пов'язані з розвитком альтернативних форм та удосконаленням судочинства.

Процедура медіації незалежно від категорії конфлікту, базується на основних принципах, до яких можна віднести принцип добровільності участі сторін в процедурі медіації, принцип конфіденційності, принцип рівноправності сторін, неупередженості медіатора, прозорості процедури та інформованості сторін про правила і наслідки процедури, принцип самовизначення сторін.

Таким чином, медіація, маючи сильний потенціал, здатна вирішити проблеми, що стоять перед правовою системою України. Зокрема, розвантажити судову систему та покращити стан правового захисту громадян. Застосування медіації широко сприятиме демократизації суспільства та становленню верховенства права. Включення медіації в механізми соціального життя активно сприятиме прискореному розвитку інститутів громадянського суспільства, де головною дійовою особою і основним суб'єктом процесів і відносин, які у ньому відбуваються виступає людина з усією системою її потреб, інтересів та цінностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шамлікашвілі Ц. Впровадження медіації у Росії. *Право України*. 2011. № 11–12. С. 237–245.
2. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Медіація: Перспективи впровадження в Україні. *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. 2012. № 11. С. 186–188.
3. Кронда О. Медіація – універсальна форма вирішення конфлікту?: переваги медіа-адвоката. *Юридична газета*. 2013. № 17 (23 квітня). С. 30–31.
4. Давиденко Н. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів в Україні. *Юридична газета*. 2015. № 46 (17 листопада). 21 с.

5. Подковенко Т. О. Інститут медіації: зарубіжний досвід та українські перспективи. *Актуальні проблеми правознавства*: зб. наук. праць Юридичного факультету Терноп. нац. економічного ун-ту. 2016. Випуск 1. С. 26–31.
6. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження медіації у судовий процес як складова наближення законодавства України до європейських стандартів. *Приватне право і підприємництво*. 2011. Випуск 10. С. 181–185.
7. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.